

28

KRONIKK

Det kan virke som om den devaluering av menneskeverdet som nazismen med rette anklages for, hadde smittet over på norske myndigheter etter krigen, skriver lege Inger Cecilie Stridsklev ved Telemark Sentralsykehus. – Selv har jeg

behandlet så mange «landssvikfanger» for voldelige overgrep at jeg vet hva jeg snakker om i forhold til jurister og historikere som av personlige eller sjåvinistiske grunner «antar» at alt gikk riktig for seg, har fengselslege Jon Leikvam uttalt.

AV INGER CECILIE STRIDSKLEV

BER

Var etterkrigsoppgjøret et rettsoppgjør?

*Bergen Tidende
26/10 - 95*

108612

Var rettsoppgjøret rettferdig? var tittelen på to kronikker 23. og 25.9. Den første skrevet av Baard Borge, den neste av Johs. Andenæs. Borge skrev bl.a.: «Representanter for anklagersiden reiser i regelen få innvendinger mot oppgjøret, mens de dømte frakjenner det enhver legitimitet.» «Også utenforstående har vært kritiske, blant dem flere framtrede jurister.» Hva skyldes det at kritikken mot etterkrigsoppgjøret er så lite kjent? Hvorfor mangler analysene? Andenæs nevner «Innstilling om landssvikoppgjøret» som ble utgitt i 1962, men som ble forberedt fra 1955. Den inneholder lite kritikk av oppgjøret, men desto grundigere kritikk av kritikken. Mange av dem som skrev mot oppgjøret ble dømt for det, blant dem en tidligere milorgleder. Innstillingen virker som et forsvarsskrift for de myndigheter som nedsatte utvalget. Blant annet er bare ett voldelig dødsfall blant fangene nevnt.

Det ble også lagt hindringer i veien for trykking og for distribusjon av kritiske skrifter. Det som kom ut, ble i svært liten grad omtalt i øvrige media. Avisinnlegg med kritikk av oppgjøret er til i dag stort sett ikke kommet inn. Borge nevner derfor med rette at etterkrigsoppgjøret har vært et tabu. «En har vært redd for at kritiske analyser kunne oppfattes som relativisering av de dømtes skyld, eller som kritikk av motstandsbevegelsen».

Når det gjelder den siste innvendingen, kan det spørres om det betyr at de illegale handlinger ikke står for kritikk? Når Borge samtidig nevner at 26.000 av 49.000 dømte ble dømt utelukkende for den meningsytring det var å melde seg inn i den politiske organisasjon Nasjonal Samling, er det kan hende berettiget å spørre om de dømtes skyld?

Hva skjer om flertallet med sine representanter tar feil?

Hovedinnvendinger mot etterkrigsoppgjøret har vært at man dømte etter lover som ikke var kunngjort på forhånd for dem som ble dømt, og som hadde tilbakevirkende kraft. Dessuten virket det som om forutsetningen for at en del forhold skulle være straffbare var at den anklagede i tillegg var NS-medlem. Det var altså ikke likhet for loven. Norge er også det eneste land som dømte mennesker som hadde pleiet venn og fiende i Røde Kors' tjeneste.

Ifølge Paulus har alle syndet, og står uten ære for Gud. Ifølge den moderne demokratiske ideologi har flertallet rett. Hva skjer så om flertallet med sine representanter tar feil? Hitler kom til makten på lovlig demokratisk vis. Er det bare tyskere som kan ta feil?

Nordmenn flest var enige i mellomkrigstidens norske forsvars- og utenrikspolitikk som la landet åpent for invasjon. En av de meget få som protesterte, var major Vidkun Quisling. Da tyskerne hadde vunnet kappløpet, mobiliserte ikke regjeringen Nygaardsvold før tyskerne hadde inntatt de viktigste byene. Da ble en del av forsvaret mobilisert, med skriftlig innkalling til to dager senere. Mange av dem som likevel forsøkte å forsvare landet våren 1940, følte seg sveket av de myndigheter som hadde fratatt dem midlene til å forsvare Norge.

I anledning 50-årsmarkeringen for

FORSLATT. Den kraftige blåveisen må han ha fått før fengslingen 15. mai, skriver Aage Georg Sivertsen i sin bok «FINNAN – Et nærbilde». Kronikkforfatteren stiller spørsmålet om Rinnans medfart skyldes uverdige fangebehandling.

frigjøringen i vår, ble det understreket av Jens Chr. Hauge hvor viktig det var å ha norske myndigheter til å ta imot de allierte da de kom for å motta tyskernes kapitulasjon. Disse myndighetene var hjemmefronten, som verken representerte regjering eller Storting. Var dette like viktig 9.4.1940? Høyesterettsjustitiarius Paal Berg viste mer forståelse for Quislings handlemåte i april 1940 enn mange NS-medlemmer gjorde. Berg takket Quisling i radio for at han hadde bidratt sitt for å unngå blodsutgydelse og for at regjeringen Quisling igjen viste ansvarfølelse og fedrelandssinn ved frivillig å trekke seg tilbake 15.4.1940. Samtidig deltok mange av de forsvarsvennlige NS-medlemmer og prosentvis usædvanlig mange av de senere frontkjemper i kampene. Noen falt. Det de andre erfarte fikk dem til å gi Quisling rett i at Norge ikke hadde noe reelt forsvar.

NS var på ingen måte noen avlegger av det tyske NSDAP

Det falt omtrent like mange (ca. 1000) frivillige norske soldater på hver side i 2. verdenskrig. Er det virkelig noen som ikke tror at alle disse kjempet i den primære hensikt å vinne og å sikre Norges frihet?

Når en politisk bevegelse er blitt kriminalisert som Nasjonal Samling, er det kanskje på sin plass å minne om hva den sto for. NS var på ingen måte noen avlegger av det tyske NSDAP. Det fantes en parallell i Norge, som het Norges Nasjonal Sosialistiske Arbeiderparti (NNSAP).

Den 29.1.1938 skrev Vidkun Quisling en leder i «Fritt folk» som het «Det rette navnet»: «Nasjonalsosialisme» er den tyske form både for moderne nasjonalisme og sosialisme. «Fascismen» er spesifikk italiensk nasjonalisme og italiensk sosialisme. Likeledes arbeider seg nu frem i Romania en nasjonalisme og sosialisme som hverken er «Nasjonalsosialisme» eller «fascisme», men romansk nasjonalisme. På lignende måte i alle land, hele verden over, selv om det også i enkelte land finnes de som i sin åndsfattigdom kritikkløst kopierer utlandet. Men slike kopier misforstår det hele. Deres arbeide fører ikke

til noe blivende verdi. Vi har også brukt ordet «sosialindividualisme» på vår bevegelse. Vi har dermed villet fremheve at den slett ikke tilskier en kollektiv undertrykkelse av individets rett, men tvertimot en samfunnsordning hvor frihet, forskjellighet og fellesskap er forenet på rette måten».

Blant programpostene var «Kristendommens grunnverdier vernes» og folketrygd. Barnetrygd ble innført ved årsskiftet 1944/45. De fleste nordmenn hadde nødvendigvis samarbeidet med tyskerne. Et par hundre tusen arbeidet på tyske forsvarsanlegg. Folk som hadde beholdt sine stillinger i offentlig administrasjon, domstoler osv. utførte okkupasjonsmaktens pålegg ofte vel så velvillig som NS-medlemmer i tilsvarende stillinger. De fleste ble nok derfor lettet over at de som ble straffet stort sett ble NS-medlemmer og andre som kritiserte de myndigheter som hadde tilordnet seg de seirende makter i verdenskrigen.

Ikke minst: Hvordan skulle man kritisere regjeringen Nygaardsvold for å ha lagt landet åpent for invasjon etter at man hadde henrettet Quisling for at han skulle ha overtalt tyskerne til å komme?

Det kan virke som den devaluering av menneskeverdet nazismen med rette anklages for, hadde smittet over på norske myndigheter. Velkjent er bildet av Henry Rinnan med to blåveiser som gikk landets aviser rundt, uten at noen stilte spørsmål. Rinnan er for øvrig atypisk for NS-medlemmer. Han satte tyske interesser over nordmenns. Selv ikke hans kone visste hva han hadde fore. Det er nå lagt nye 30 års løkk på opplysninger om angiverier. Var kan hende forholdsvist få angivere NS-medlemmer?

Quislings forsvarer nevnte at «NS-medlemmer med Quisling i spissen har levet i sin idéverden og har sett på likvidering av NS-medlemmer på ganske liknende måte som vi har sett på at våre patrioter er blitt skutt ned.» Det er nå også lagt nye 30 års løkk på opplysninger om likvidasjoner. Verdien av likviderte illustreres av at det offisielt er vedgått 65 likviderte, derav to kvinner. Det er kjent at minst et dusin kvinner ble likvidert. Noen skal det visst gå 13 av på dusinet. Her går det et dusin på part.

Fengselslege Jon Leikvam, utnevnt for okkupasjonstiden, har i et intervju uttalt: «Som overlege ved fengsle- ne i Oslo både under og etter okkupasjonstiden kan jeg bekrefte at aldri var vilkårligheten og overgrepene større mot fanger enn etter at freden brøt løs i 1945. Det er sannheten. Selv har jeg behandlet så mange «landssvikfanger» for voldelige overgrep at jeg vet hva jeg snakker om i forhold til jurister og historikere som av personlige eller sjåvinistiske grunner «antar» at alt gikk riktig for seg. Blant annet hendte det at gjenger fra Hjemmefronten eller de såkalte polititropper fra Sverige, brøt seg inn i cellene og skamslo fanger. Iblant moret de seg med å skyte fra gården mot cellevinduene og det var et under at ikke liv gikk tapt, men jeg har behandlet en farlig hodeskade som oppsto på grunn av denne vettløse skytingen. Myndighetene grep ikke inn».

På årsdagen for Quislings henrettelse fikk et par NS-folk inn et anonymt innlegg i «Dagsavisen» i Trondheim der de tilbød forsoning. Der sto bl.a.: «Det er ikke sant at vi er landsforrædere eller landssvikere. Da krigen kom var det mange av oss som grep til våpen og kjempet mot fienden, men siden, da krigen faktisk var slutt, ofret vi vennskap og medbor-

gerlig aktelse bare for å hjelpe folket. Freden kom, for mange en virkelig befrielse, – for oss også, trodde vi, fra krigens fryktelige mareritt. Men nå brøt hatet uhemmet løs. Fængsler og konsentrasjonsleire fyltes med menn og kvinner som gjennom de 5 årene uselvvisk ofret seg for å hjelpe til å opprettholde det levende folkeliiv. Vi ble likestillet med æreløse forbrytere og behandlet deretter. Vi led sjele-kvaler, vil ble sjikanert, vi ble pisket og slått, mange til døde. Felles for oss alle er at vi ikke under noen omstendigheter kan erkjenne vår skyld, tvertimot, vi mener å ha gjort vårt beste for hele landet ved å bli på vår post.

Vi vil avfinne oss med våre lidelser, fordi vi gjennom soningen av straffen som er pålagt oss, ser fram til enighet mellom landsmenn. Vi vil ikke ha noe skille i folket, men være de første til å rekke hånden fram. Vi ønsker at kjærligheten må seire, også hos dere, for gjør den det, har ikke 24. oktober 1945 vært forgyves.»

Det ble selvsagt politietterforskning etter at dette hadde stått i avisen. Men ikke for å finne ut om påstandene var sanne, men hvem som hadde skrevet dette! Ennå vil ingen høre på fangen på Falstad som i 1946 opplevde at broren døde på cellen deres av dagen før å være slått i hodet under forhør. Nå som ytrings-friheten begynner å bli mer reell i Norge, har regjeringen lagt ytterligere hinder for videre analyser av etterkrigsoppgjøret: Det er blitt betydelig vanskeligere å få utlevert «landssvik-saker» fra Riksarkivet. Selv ikke de etablerte forskere som skrev Norsk Krigsleksikon fikk adgang til sakene til fremtredende medlemmer i NS, ikke engang til alle hans ministre. Ifølge kulturministeren skjedde det for at de dømtes etterkommere skulle spares for skammen.

De dømt har alltid sett på etterkrigsoppgjøret som samfunnets skam

De dømt har alltid sett på etterkrigsoppgjøret som samfunnets skam. De ble stilt overfor særdomstoler kalt lagretter, med svært liten reell ankesmulighet. Det er ikke korrekt som Andenæs skrev, at hver enkelt fikk individuell behandling, man behandlet ofte knipper på 4-5 lignende saker samtidig. Og det er ikke bare i Quisling-saken at domsslutningen inneholder momenter som ikke var blitt tatt opp i rettsforhandlingene, og som de dømt måtte få inntrykk av var utformet på forhånd. Kan hende er følgende fra fru Hamsuns rettsak karakteristisk for stemningen: Da det ble fremlagt et takkebrev fra direktør Harald Grieg i Gyldendal for at fru Hamsun hadde fått ham løslatt fra Grini i 1942 var eneste reaksjon på brevet et lite smil fra rettens administrator. Da forsvareren spurte om han tvilte på at brevet var ekte, svarte han: «Nei, bevares, men jeg trodde Grieg var god nordmann.»

Kronikk/kontaktpersoner:

Normann Kirkeeide 55 21 46 03

Jan H. Landro: 55 21 46 97